

TSHEBEDISO YA METSI KA BOHLALE

LEWA LA MOHLODI WA NAHA WA METSI LA AFRIKA BORWA

Tokomane ya lesedi

August 2002

HO MENGWA MAIKUTLO A HAO

Tokomane ena ya Lesedi e fumaneha ka dipuo tse 11. E qoholla ditaba tsa bohlokwa haholo kgutsufatsong ya Lewa la Naha la Mohlodi wa Metsi le ntseng le Lohothwa

le phatlaladitsweng Koranteng ya Mmuso ka August 2002 hore o hlahise maikutlo a hao hodima lona.

Le ha Lefapha la Ditaba tsa Metsi le Meru le se le kene mosebetsing wa ho tshwara ditherisano le setjhaba hodima dikarolo tse ngata tsa Lewa lena, ke ntlha ya bohlokwa hore ho fumaneha maikutlo a batsi ka Lewa lena kaofela

O kopuwa hore o be o hlahisitse maikutlo a hao ka Labohlano la 31 January 2003.

O na le mekgwa e mengata eo o ka hlahisang maikutlo a hao ka yona: Tlatsa leqhepe le kenyeleditsweng kahare la ho hlahisa maikutlo, ngola lengolo, romela e-mail, kapa e ba teng ho e nngwe ya dikopano tsa ditherisano le setjhaba tse tla tshwarwa hohle naheng ena dipakeng tsa September le November 2002 (tadima letoto qetellong ya tokomane).

Kopo ke hore o thuse ka ho qhalanya tokomane ena hore e finyella bathong ba neng ba ntseng ba beheletswe ka mosing nakong e fetileng, ho kenyeleditswe le basebetsi ba hao. Dikhopi tse ding di fumaneha ho:

Ofising ya NWRS ya Ditherisano le Setjhaba

Mof Toni Pietersen/ Mof Qondile Sibiyana
P O Box 95823, Waterkloof, 0145
Nomoro ya Founu ke (012) 362 0848;
Nomoro ya Feks ke (012) 362 0869
Email ke: toni@liason.co.za kapa
Qondile@liason.co.za

Karolo e feletseng le e kgutsufaditsweng ya Lewa le Lohothwang di fumaneha dibakeng tsa setjhaba hohle naheng ena (tadima letoto qetellong ya tokomane) kapa lekola :www.dwaf.gov.za

O ka nna wa hlahisa maikutlo ka tsela ya websaete ena.

Lefapha la Ditaba tsa Metsi le Meru le hlahisitse Lewa le lohothwang la Mohlodi wa Naha wa Metsi hore batho ba Afrika Borwa ba hlahise maikutlo ka lona.

Lewa la Mohlodi wa Naha wa Metsi le hlalosa ditsela tseo mehlodi ya metsi ya Afrika Borwa e tla tshireltswa ka tsona, e sebediswe, e ntshetswe pele, e baballwe le ho laolwa hantle.

Hobane Lewa lena le ka ama tsela eo rona kaofela re sebedisang metsi le ho fola molemo wa ona, ke taba ya bohlokwa hore batho ba hlahise maikutlo ka Lewa lena le lohothwang.

1. LEWA LE HLOKAHALA HOBANENG?

Metsi a fana ka bophelo. Metsi a nosetsa masimo a boramapolasi; a nosetsa peo e lenngweng le theepa ya baahi ba metse ena ya mapolasi; a fana ka monyetla wa boikgathollo; a tshhehetsa le moloko wa rona wa motlakase, diteropo le metse e meholo, merafo ya rona, indastri ya rona le dimela ha mmoho le diphoofolo tseo eleng karolo ya leruo la rona la tlhaho.

Metsi a tshepahalang, le a bolokehileng a nowang, metsi a tsamaiso ya dikgwerekgwere le tlhwekiso le metsi bakeng sa dimela ke a bohlokwa ho fokotsa bofuma Afrika Borwa. Ntshetsopele ya metse eo eseng ya diteropo le ntshetsopele ya metse ya diteropo ka bobedi ke dintho tse itshetlehileng metsing hore di tle di kgone ho fihlela sepheo sa tsona.

Boikarabelo ba mantlha ba Lefapha la Ditaba tsa Metsi le Meru ke ho tiisa hore metsi a lekaneng a fumaneha a boleng bo amohelang a tla kgotsofatsa ditlhoko tsa mantlha tsa botho ho tshhehetsa ntshetsopele ya ekhonomi le ya phedisano.

Le ha ho le jwalo, Afrika Borwa ke naha e ommeng. Re na le metsi a seng makaenyana feela. Setjhaba sa rona se dula se hola ho ya pele. Ho dula ho hlokeha ntshetsopele ya metse ya diteropo le ntshetsopele ya ekhonomi le tlhokeho e dulang e hola ya metsi. Nakong yona eo, mesebetsi ya batho e baka tshilafalo le mathata a boleng ba metsi.

Jwalo ka naha, re keke ra kgona ho arabela feela mathata a boleng ba metsi ha a hlaha le kgaello ya metsi ha e hlaha. Re hloka moralo o hlophisitsweng hantle, wa ka nako e telele hore re kgone ho tobana le diphephetso tsena, le ho bontsha ka moo Mo-Afrika Borwa e mong le e mong a ka bang le seabo ka teng. Bona ke boikemisetsa ba Lewa la Naha la Mohlodi wa Metsi.

2. NAA LEWA LA NAHA LA MOHLODI WA METSI LE KGEMA LE MOLAO WA MOTHEO WA AFRIKA BORWA?

Molao wa motheo ke molao o hodimo ho feta wa naha. Molao e meng yohle e lokela hore e etswe hore e nyalane le Molao wa Motheo.

Molao wa Motheo o re motho e mong le e mong o na le tokelo ya ho fumana dijo tse lekaneng le metsi le hore motho e mong le e mong o na le tokelo ya tikoloho e hlohang kotsi bophelong ba hae kapa bophelong bo botle ba hae. Afrika Borwa e saenne Ajenda ya 21, eleng moralo wa matjhaba wa ntshetsopele e tla dula e le teng motjha-o-tjhele.

Molao wa Motheo le Ajenda ya 21 bobedi ke tsona tse ileng tsa tataisa Leano le letjha la Afrika Borwa la Metsi a Naha selemong sa 1997. Leano le hlalosa ka moo metsi a tla laolwa ka teng le ho ajwa ho latela ditabatabelo tse ntjha tsa setjhaba.

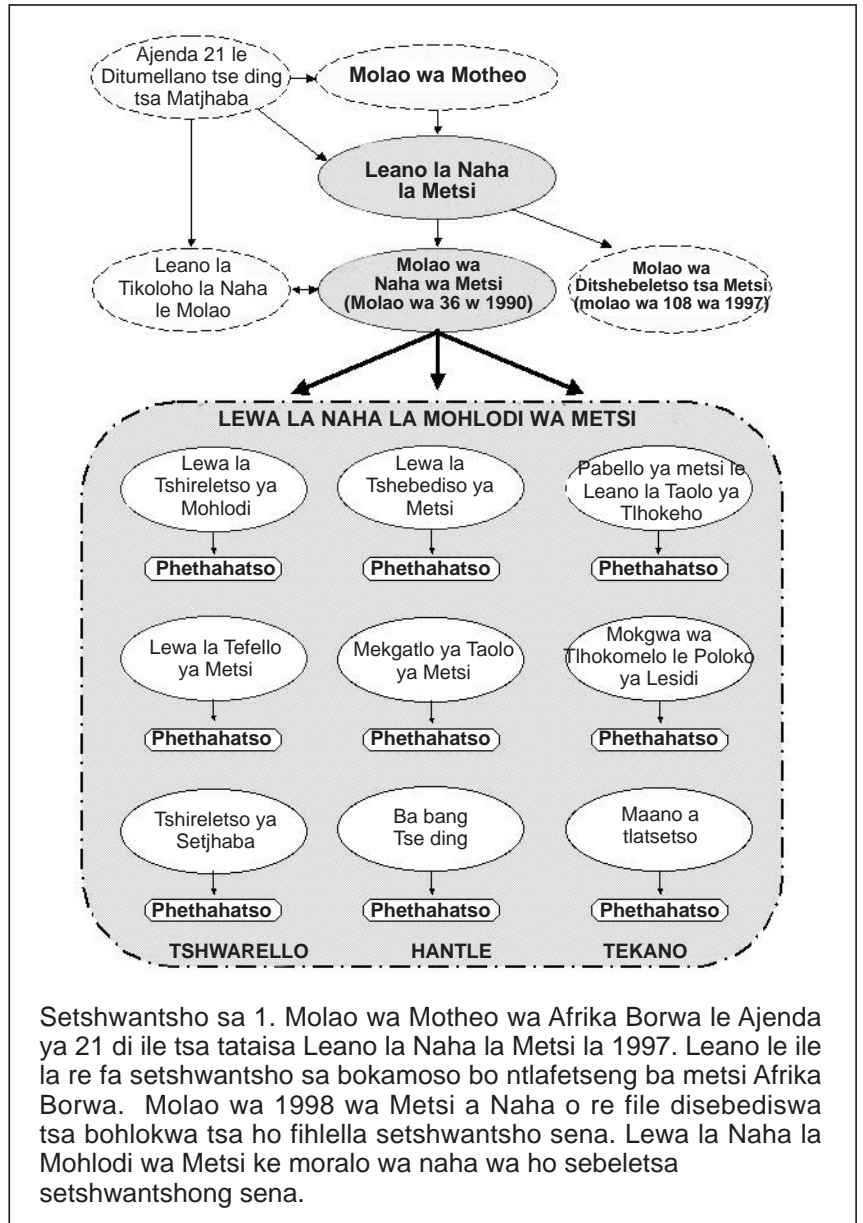
Hore ho phethahatswe leano la metsi tlase mona, ho ile ha ralwa le ho saenela Molao e metjha e mmedi hore e be melao:

Molao wa Naha wa Metsi (Molao wa 36 wa selemo sa 1998)

- Molao ona o sebetsana le taolo ya mehlodi ya metsi. Sepheo sa teng ka ho etsa bonnete ba hore ho tla dula ho na le metsi bakeng sa ditlhoko tsa mantlha tsa batho le bakeng sa ntshetsopele ya ekhonomi hona jwale le nakong e tlang. Lewa la Naha la Mohlodi wa Metsi le sebetsana le karolo ena ya taolo ya metsi.

Molao wa Tshebeletso ya Metsi (Molao wa 108 wa selemo sa 1997)

- Molao o fana ka tokelo ya monyetla wa ho fihlella phumaneho ya metsi a mantlha le tsamaiso ya dikgwerekgwere. O buwa ka mokgwa oo bafani ba ditshebeletso ba kang Makgotla a Metsi le bommasepala ba fanang ka metsi ka teng ho basebedisi ba metsi ba malapeng le ba di-indastri. Lewa la Naha la Mohlodi ya Metsi ha le sebetsane le ditaba tse.

Setshwantsho sa 1. Molao wa Motheo wa Afrika Borwa le Ajenda ya 21 di ile tsa tataisa Leano la Naha la Metsi la 1997. Leano le ile la re fa setshwantsho sa bokamoso bo ntlafetseng ba metsi Afrika Borwa. Molao wa 1998 wa Metsi a Naha o re file disebediswa tsa bohlokwa tsa ho fihlella setshwantsho sena. Lewa la Naha la Mohlodi wa Metsi ke moralo wa naha wa ho sebeletsa setshwantshong sena.

Ho boetse ho na le tsela e nngwe e ka thoko ya taba ya ho fepela metsi le ho tsamaisa dikgwerekgwere. Ditsela tseo balaodi ba selehae ba tla fana ka ditshebeletso tsa metsi ho basebedisidi di tla hlaloswa Meralong ya Ditshebeletso tsa Metsi ya Ntshetsopele eo ho lebeletsweng hore balaodi kaofela ba e hlophise.

3. LEWA LE FAPANE HOKAE LE MOKGWA WA NAKONG E FETILENG

Leano la rona la metsi le Molao wa Metsi wa Naha ke ntho tse bontshang hore metsi a tla laolwa le ho ajwa ka tsela tse fapaneng nakong e tlang:

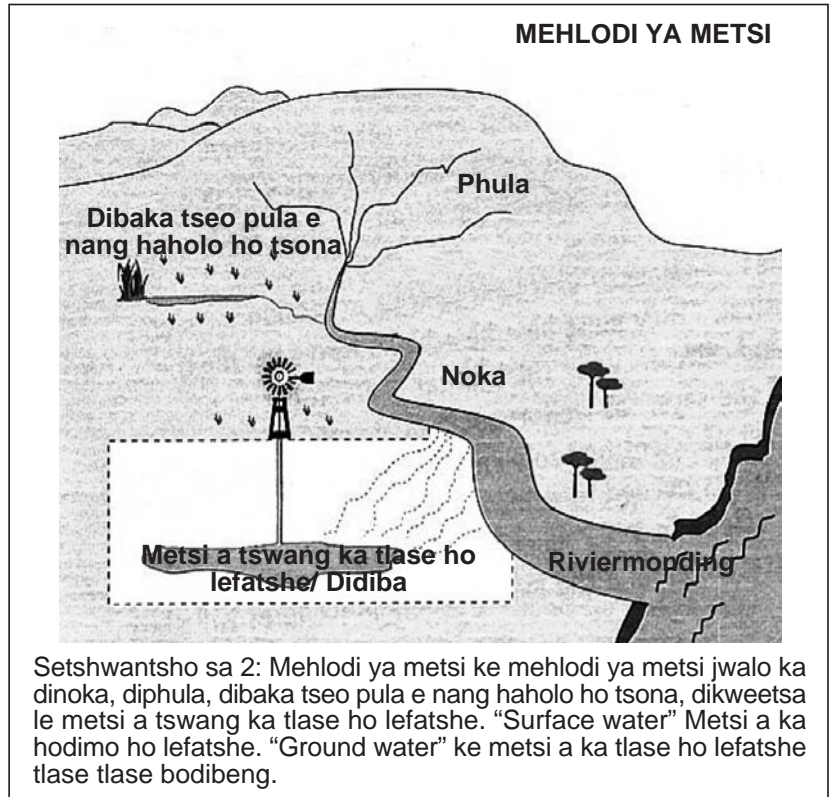
- Metsi ke mohlodi wa tlhaho. Ke a batho bohle ba Afrika Borwa. Lefapha le lokela ho hlokomela mohlodi (metsi le tikoloho ya teng) lebitsong la batho ba Afrika Borwa.
- Tokelo e le nngwe e teng ya metsi molaong ke tlhokeho ya metsi a mantlha a batho (metsi a phehang, metsi a nowang le a tlhokomelo ya mmele ya batho) le bakeng sa tikoloho. Sena se bitswa "Reserve" eleng polokelo Molaong wa Naha wa Metsi. Lefapha le ka aba feela metsi ka morao hoba metsi a polokelo (Reserve) a se a beheletswe ka thoko.
- Molao o re batho ba lokela ho ba le seabo taolong ya mohlodi wa metsi. Taolo ya mohlodi wa metsi e tla ba boemong bo tlase ho feta ka moo ho ka kgonehang ka teng. Ka lebaka lena, molao o etsa monyetla wa mekgatlo eo setjhaba se ka bang le seabo ho yona.
- Mehlodi ya Metsi e tla laolwa kaofela. Dinoka, matamo, dibaka tse dulang di le mongobo, naha e re potapotileng, metsi a ka tlasa lefatshe, ha mmoho le mesebetsi ya batho e nang le tshusumetso ho yona, kaofela ke dintho tse tla laolwa e le sedikadikwe se le seng.

4. BOEMO BA MEHLODI YA METSI AFRIKA BORWA KAJENO BO JWANG?

Afrika Borwa ke naha e omeletseng. Ka kakaretso pula ya rona e batla e na ho fihlela ho ntho e ka etsang 450 mm ka selemong. Palo ena e tlase haholo ho feta palo ya kakaretso ya lefatshe ya ntho e ka etsang 860 mm ka selemo. Pula ya rona e na ka tsela e fapaneng haholo selemong se seng le se seng. Naha ena ebile e kgathatswa ke komello haholo.

Dinoka tsa Afrika Borwa di nyane ha di bapiswa le dinoka tsa dinaha tse ding. Noka ya Orange kapa ya Senqu e na le metsi a etsang 10% ya metsi a noka ya Zambezi. Re boetse re arolelana dinoka tsa rona tse kgolo tse ngata, tse kang Orange kapa Senqu le Limpopo, le dinaha tse ding tseo le tsona di sebedisang metsi a tswang dinokeng tsona.

Dipatlisiso tsa Lefapha di bontshitse hore dibaka tsa taolo ya metsi tse 11 ho tse 19 tadima (setshwantsho sa. 3) naheng ena di na le mathata a metsi. Dibakeng tsona, batho ba sebedisa metsi a mangata hoo tikoloho e leng tlasa kगतello e matla, basebedisi ba bang ba keke ba dula ba tla fumana karolo ya bone e phethahetseng ya metsi. Metsi a sediba ke a bohlokwa haholo dibakeng tseo eseng tsa metse ya diteropo, empa Afrika Borwa e na le didiba tse seng kae tse kgolo tse ka sebediswang ka matla.

4.2 Naa re na le metsi a boleng bo nepahetseng?

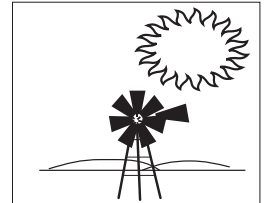
Metsi ao re nang le ona kaofela ha se hore ke a boleng bo botle. A mang a ona a silafetse.

Hohle naheng, letsatsing le leng le le leng, mekgatlo le batho e ba le tshusumetso khwalithing ya metsi a dinoka tsa rona le a melatswana, metsi a didiba le a dibaka tse dulang di le mongobo tsa kwano. Le basebedisi ba metsi a malapeng ba na le tshusumetso khwalithing ya metsi hobane ba lahlela pente, oli kapa dihlahiswa tse ding tse kotsi ka di dreineng tsa rona tsa metsi. Mathata a maholo a khwalithi ya metsi Afrika Borwa a tswalwa ke metsi a ditshila a tswang di-indastring le morafong, menontsha ya temo, kgoholeho, ditshila tse tswang malapeng, kgaello ya tsamaiso ya dikgwerekgwere le mesebetsi e meng e mengata. Ke dintho tse bakang mathata a khwalithi ya metsi jwalo ka letswai le lengata metsing, metsi a esiti, tshilafalo ka lebaka la baktheria le tshilafalo ka lebaka la dintho tse kotsi. Tshilafalo ya metsi e baka mathata a mangata. Mohlala mona ke baktheria e kenang metsing ka lebaka la tlhokeho ya tsamaiso ya dikgwerekgwere, e bakang kholera, e ka bolayang batho. Hape, ho qosa tjehelete e ngata ho hlwekisa metsi a silafetseng hore a kgone ho ka sebediswa hape, ho bolelang hore batho ba lokela ho lefa haholo bakeng sa metsi.

4.3 Naa re sebedisa metsi ka nepo?

Ntho e ka etsang 60% ya metsi ohle a naha ena e sebedisetswa ho nosetsa temong. Malapa le basebedisi ba metseng ya diteropo ba sebedisa 11% mme merafo le di-indastru tse ding tse kgolo di sebedisa ntho e ka etsang 8%. Meru e lenngweng ya kgwebo e sebedisa ntho e ka etsang 8%.

Mekgatlo e meng ya kgwebo ya ekhonomi e tshwanang le tlhahiso le taba ya ho fehla motlakase e sebedisa metsi a manyenyane ho tlisa tjehelete e kenang e ngata naheng le bakeng sa batho (sena se bitswa Gross Domestic Product kapa GDP). E boetse e etsa monyetla o motle wa mesebetsi. Dikgwebo tse ding tse kang nosetso ya temo di sebedisa metsi a mangata bakeng sa tjehelete e kenang e nyane le mesebetsi.

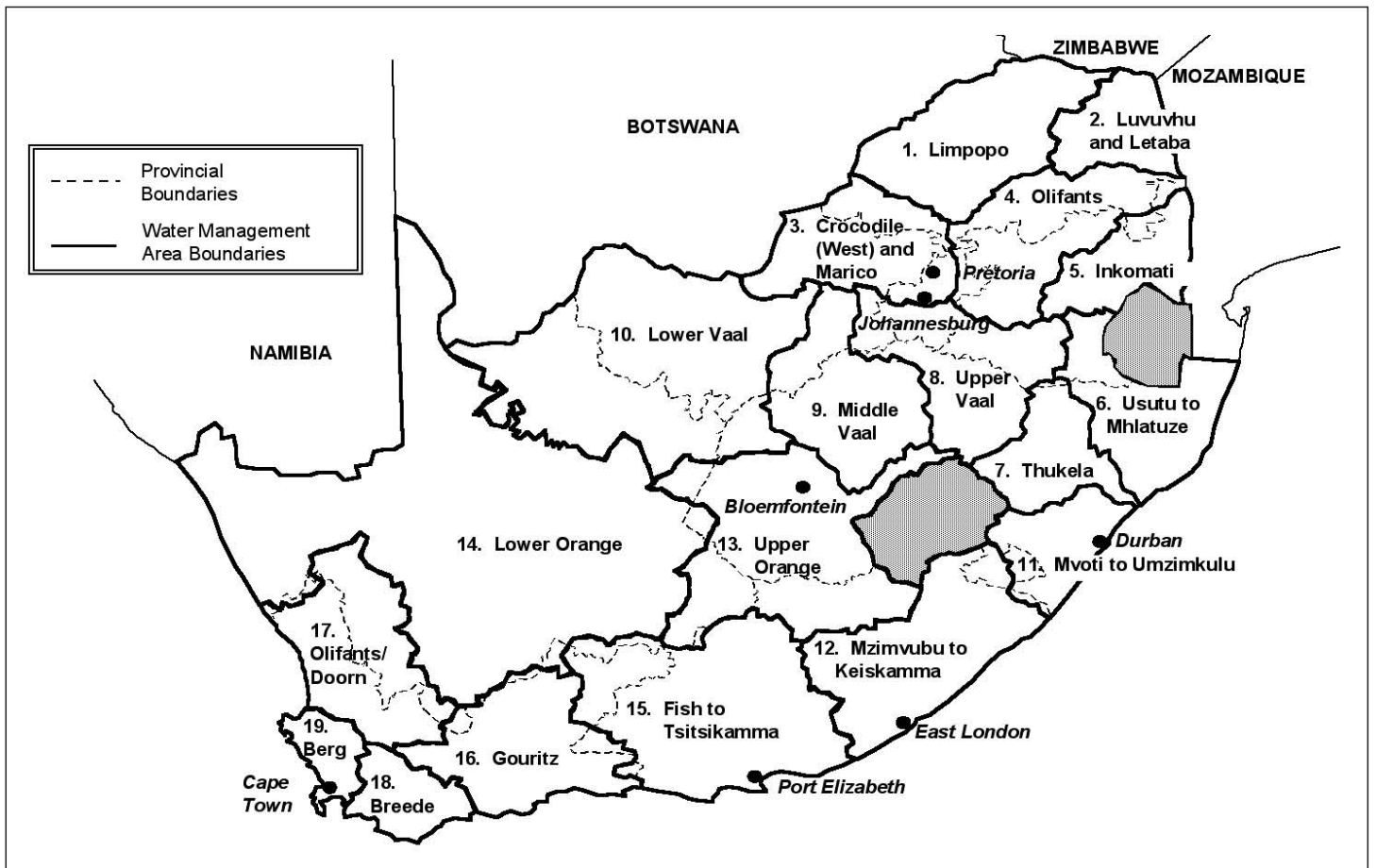

Kgutsufatso:

Ha re na metsi ao re ka fanang ka bolokang. Ha setjhaba sa rona se hola mme ho ntse ho ba le tlhokeho e fetang mona ya ntshetsopele, re tla hula ka thata le ho feta ho fumana metsi a lekaneng a khwalithi e amohelehang.

Ha se metsi ohle ao re nang le ona ao eleng a khwalithi e ntle. Re hloka hore re be le melawana e thata ho thibela tshilafalo ya metsi le ho laola tshilafalo e kekeng ya qojwa.

Kgwebo tse ding tsa ekhonomi ha di sebedise metsi ka nepo ho latela ka moo di loketseng hore di etse ka teng. Lewa la Naha la Mehloদি ya Metsi le rerile ho fetola boemo bona ka nako e itseng e le hore re tle re kgone ho fehla melemo e mengata phedisanong le ekhonoming ka metsi a manyenyane ao re nang le ona.

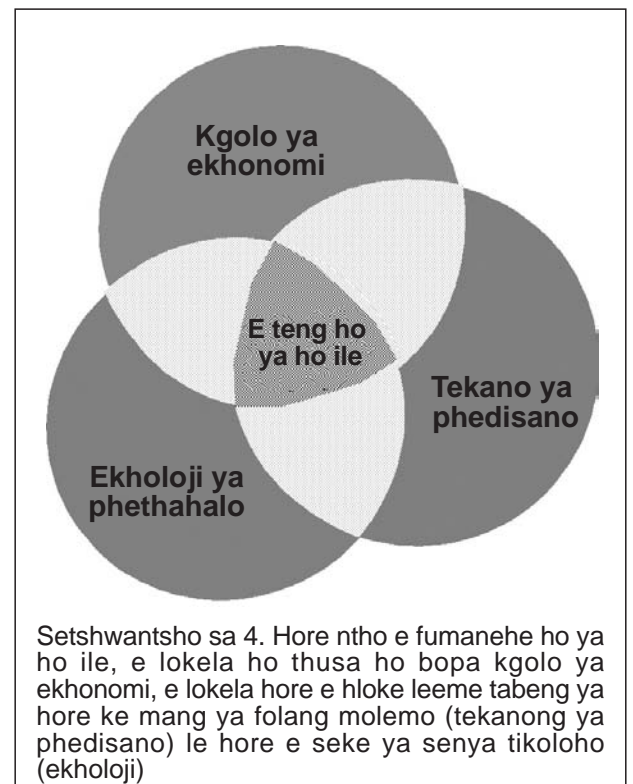
Setshwantsho sa 3: Afrika Borwa e kgaotswe ka dibaka tse 19 tsa Taolo ya Metsi (Tsebiso ya Mmuso ya Nomoro ya 1160, October 1999). Lemoha hore Sebaka ka seng sa Taolo ya Metsi se na le nomoro ya sona. Dibaka tse leshome le motso o mong tsa dibaka tse na di na le metsi a fokolang ho feta ao di a hlohang.

5. MEHLODI YA METSI E TLA LAOLWA JWANG NAKONG E TLANG?

5.1 Metheo ya taolo ya metsi

Re lokela ho sebedisa metsi hantle. Metheo e merao ya bohlokwa e tswang Leanong la rona la Metsi le Molaong wa Naha wa Metsi ke yona e tataisang dintho tsohle tseo re di etsang ka taolo ya metsi.

- **Motjha o tjhele.** Hona ho bolela hore re lokela ho sebedisa metsi ho kgothaletsa ntshetsopele ya phedisano le ekhonomi empa, nakong yona eo, re lokela ho tshireletsa tikoloho hobane tikoloho ke moo metsi a rona a tswang teng. Ha re kgona ho tlisa tekano dipakeng tsa tshebediso ya mehlodi le tshireletso ya ona, hona ho bolela hore re ka kgona ho kgotsofatsa ditlhoko tsa rona tsa metsi le ditlhoko tsa bana ba rona, ekasitana le tsa bana ba bana ba rona.
- **Tekano.** Hona ho bolela hore moahi e mong le e mong wa naha o lokela ho kgona ho fumana metsi le molemo wa ho sebedisa metsi. Diqeto tsa ho aba metsi di lokela ho bontsha sena.
- **Tshebediso e nepahetseng.** Hona ho bolela hore re lokela ho tiisa hore metsi ha a sebediswe hampe. Metsi a lokela ho sebediswa molemong wa phedisano le wa ekhonomi.

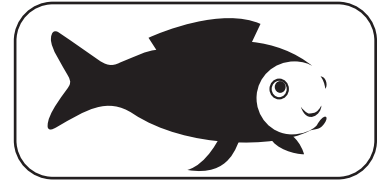

5.2 Sepheo sa balaodi ba metsi

Ha re na metsi a mangata. Mehlopi ya rona ya metsi e tobane le tlhokeho e holang ya metsi ekasitana le ditshoso. Nakong e fetileng, ho ne ho sa abuwe metsi ka tsela e hloakang leeme. Ka lebaka leo Lefapha le behile dipheo tsa balaodi ba metsi hore di kgone ho re etella pele ho fihlela bokamosong bo ntlafetseng:

- Ho netefatsa hore ho na le metsi a lekaneng bakeng sa ditlhoko tsa mantlha tsa batho
- Ho netefatsa hore tikoloho ya tlhaho e sireletsehile
- Ho netefatsa hore motho e mong le e mong o kgona hore a be le monyetla o lekanang le wa bohle wa ho ka fumana metsi
- Ho netefatsa hore metsi ha a sebediswe hampe le ho hlokomela hore a sebediswa hantle
- Ho netefatsa hore ho na le metsi a lekaneng bakeng sa kamoso molemong wa ekhonomi e phelang hantle le setjhaba se atlehang
- Ho netefatsa hore motho e mong le e mong o lefa seabo sa hae se loketseng sa ditefello tsa metsi ao a sebedisang, ka mantswe a mang ho hlokomela hore ho na le tekano tefellong ya metsi
- Ho hlomphe boitlamo ba rona ho baahisani ba rona, Lesotho, Swaziland, Mozambique, Zimbabwe, Botswana le Namibia.

Re tla ba le metsi a lekaneng, mme e tla ba metsi a lekaneng a khwalithi e nepahetseng, ha feela re sebedisa metsi ka bohle. Ke sona sepheo sa Lewa la Naha la Mohlodi wa Metsi.

5.3 Ho ntshetsa pele Lewa la Naha la Mohlodi wa Metsi

Lewa la Naha la Mohlodi wa Metsi ke moralo o kgobokantseng mmoho wa mawa ohle a fapaneng ao re a hloakang ho laola mehlopi ya metsi ka tsela e bopilweng hantle. Molao wa Naha wa Metsi o re Lewa le lokela ho tadingwa hape bonyane dilemong tse ding le tse ding tse hlano.

Hona ha ho bolele hore re tla ema dilemo tse hlano pele re qala ka phethahatso. Dihlopha tsa batho esale di tshwarane le ho ntshetsa pele mekgwa le mehato bakeng sa ho phethahatsa dikarolo tse fapaneng tsa Lewa, le ho phatlalatsa dikarolo tse ding Koranteng ya mmuso ka morero wa ho fumana maikutlo, le pele Lewa la Naha la Mohlodi wa Metsi le loka hore le ka phatlalatswa. Ho sa ntsane ho ntshetswa pele mekgwa e keneletseng, mehato le melawana bakeng sa dikarolo tse ding tsa Lewa lena.

Re keke ra phethisa leano le letjha le molao ka bosiu bo le bong. Re lokela hore re lokodise dintho hantle ka matla a tsona pele le ho theha maikutlo mesebetsing e itseng Dibakeng tsa Taolo ya Metsi moo ho hlokehang hore ho nkwe bohato ka potlako e kgolo, jwalo ka dibakeng tseo ho tsona ho se nang metsi a lekaneng le dibakeng tseo ho tsona metsi a silafetseng.

Tshehetso ya Lewa la Naha la Mohlodi wa Metsi – mawa a tlatsetso

- **Kaho ya bokgoni**, jwalo ka ho kopa mekgatlo ya thuto le thupelo ho ntshetsa pele dithuto tse ikgethethang, diploma le dithuto tsa digrii ha mmoho le mananeo a basari.
- **Seabo sa Setjhaba** ho dumella hore motho e mong le e mong ya lakatsang ho kenya letsoho taolong ya metsi a kgone ho etsa jwalo. Lefapha le se le ntsheditse pele tataiso bakeng sa seabo sa setjhaba.
- **Thuto le temoso** di etswe ho lemosa batho ba Afrika Borwa hore metsi ke mohlodi o haellang le wa bohlokwa. Lenaneo la Metsi la Thuto – Ponelopele ya Metsi ya 20/20 (Vision for Water) – ese e ntse e sebetse dikolong tse 10 000 hohle naheng ena mme e tla atolosetswa dikolong tse kgolo tsa Tertiary.
- **Dipatlisiso** ho ntshetsa pele tsebo le kutlwisiso ya ntlafatso ya ka moo re ka laolang mehlopi ya rona ya metsi ka teng.

6. “TSHEBEDISO YA METSI” KE ENG?

Molao wa Naha wa Metsi o lekola taba ya tshebediso ya metsi ka mokgwa o sebetsang. Karolong ya 21, o hlalosa mefuta e 11 e fapaneng ya tshebediso ya metsi:

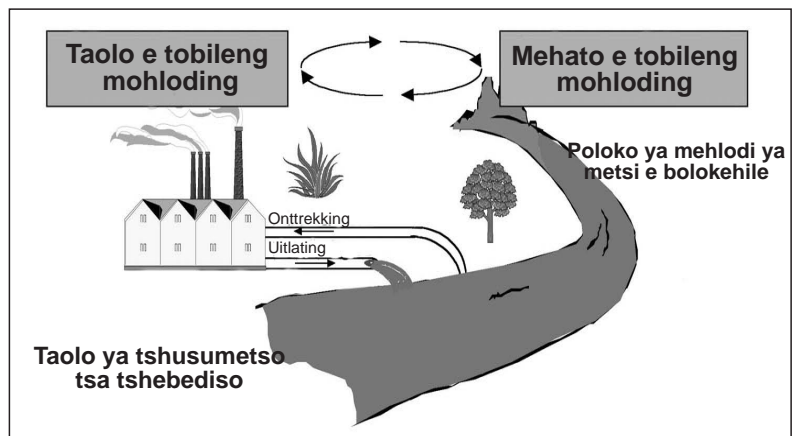
- **ho nka metsi mohloding wa metsi** jwalo ka ho tloha molatswaneng, nokeng, metshwetshweng, dibakeng tse mongobo kapa molomong wa noka ho a sebedisa
- **poloko ya metsi** jwalo ka ho boloka metsi ka letamong
- **ho kgelosa phallo ya metsi** jwalo ka, mohlala, ha metsi a phallela molatswaneng kapa nokeng a hloka hore a thijwe kapa ho tliswa phetoho e itseng ka morero wa ho dumella tsela e ntjha e lokelang ho etswa
- **Ho fokotsa phallo phuleng**, ka ho sebedisa metsi a pula ho jala difate kapa ho jala difate bakeng sa kgwebo ya meru tse tla nwa metsi a mangata ho feta dimela tsa tlhaho. Hona ho bolela metsi a pula a neng a tshwanetse hore ebe a ile a finyella dinokeng a sebediswa ke difate le dimela ho fihlela a fela Mesebetsi e laotsweng jwalo ka ho nosetsa ka metsi a sa hlokeheng
- **Ho tsholla metsi a sa hlokeheng** ka tsela e otlohlileng hore a fihle mohloding wa metsi
- **Ho tsholla metsi a sa hlokeheng** jwalo ka ho a tshollela dibakeng tsa matangwana a oksideishene, matamong moo metsi a tla moyafalateng, jwalo jwalo
- **Ho tshollwa ha metsi a sa hlokeheng a futhumaditsweng** a tswang di-indastring le diteisheneng tsa matla a motlakase
- **Ho lokisa dibaka tse itseng tse tshwanang le mabopong a dinoka kapa sebaka se metsi** ka tsela e tla etsa hore ha noka kapa phula e fetaolwa kanale kapa ha ho kguwa lehlatho sebakeng sena se mabopong a noka bakeng sa sebedisetswa kaho
- **Ho tloswa ha metsi a ka tlase ho mobu** bakeng sa mesebetsi e kang merafo le kaho; le
- **Dibaka tsa boithapallo** dipapadi tsa ka metsing jwalo ka ho sesa.

Molao o re dumella hore re sebedise metsi ka ditsela tse ngata tse fapaneng ho fihlela Ntshetsopele ya phedisano le ya ekhonomi. Ditsela tse ding ho tsena di ka tlisa tshusumetso mohloding wa metsi haeba o sa laolwe ka hloko. Mohlala, Molao o dumella di- indastri hore di tshollele metsi a tsona a sa hlokeheng dinokeng kapa melatswaneng, empa ha feela sena se etswa ka tumello ya Lefapha le ha melawana e thata e latelwa ho hlwekisa metsi ana. Hona ho sireletsa mohlodi wa metsi le basebedisi ba bang.

7. RE TLA TSHIRELETSA MEHLODI YA METSI JWANG HORE ESE SEBEDISWE TLOLO LE TSHILAFALONG

Afrika Borwa e itshetlehile ntshetsopeleng ya phedisano le ya ekhonomi le thusong ya ho fokotsa bofutsana ka ho theha mesebetsi. Bakeng sa hona, re hloka metsi. Nakong yona eo, Molao wa Naha wa Metsi o amohela hore ha ho kgonehe kapa ha ho utlwahale ho qoba ditshusumetso tsohle tse bang teng khwalithing ya metsi, ho feta moo ho keke ha ba le kgolo ya ekhonomi kapa tekano ya phedisano.

Ka hoo Kgaolong ya 3, Molao o re fa disebediswa tsa molao tsa ho etsa diqeto tse tla sebetsa ha mmoho ho fihlela tekano dipakeng tsa ho tshireletsa le ho sebedisa mehlodi ya metsi (tadima setshwantsho sa 5)

Setshwantsho sa 5 Tshireletso ya mehlodi ya metsi

7.1 Tshireletso ya bophelo ba mehlodi ya metsi – mehato e tobileng mohlodi

Mehato e tobileng mohlodi e tla hlokomela khwalithi ya metsi, bongata ba metsi, diphoofolo tse phelang mohloding ona wa metsi, le dimela tse potapotileng mohlodi ona wa metsi. Tsena tsohle di lokela hore di phele hantle hore mohlodi wa metsi o kgone ho sebetsa hantle le ho fana ka metsi.

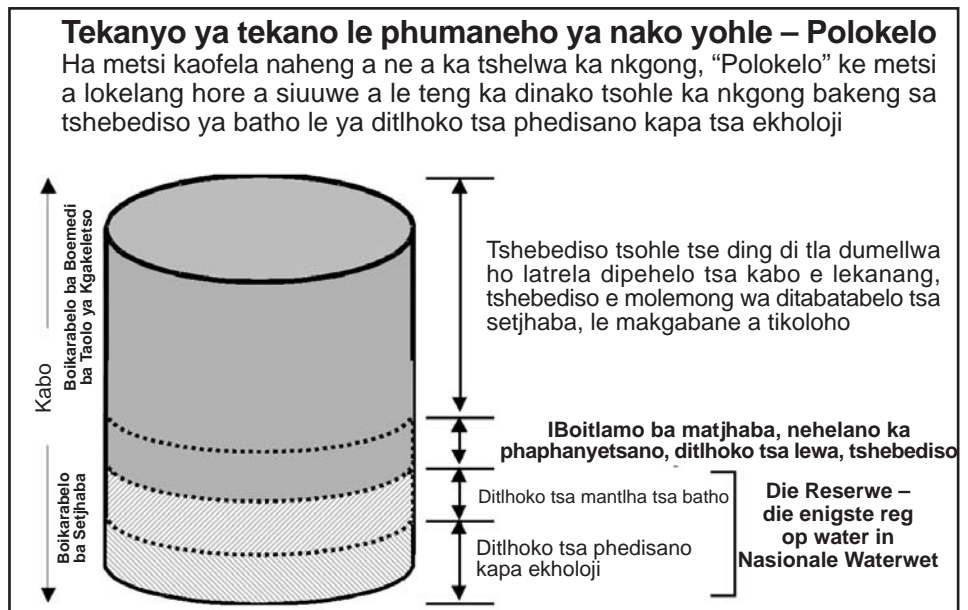
Ntlheng ya pele, Lefapha le tla ntshetsa pele mokgwa wa naha wa ho arola ka mekgahlelo mehlodi kaofela ya metsi naheng ena. Mekgahlelo o mong le o mong tla bontsha hore ke mofuta ofe wa tshusumetso, kapa ha se tshusumetso e amohelang ho ka tshireletsa mohlodi. Mekgahlelo o tla bontsha le hore ke metsi a makae a ka sebediswang. Mekgahlelo ya taolo e lohothwang ke:

- **Tlhaho**, moo batho ba sa kang ba ba le tshwaetso e kgolo mohloding wa metsi le moo mohlodi o ntseng o batla o le maemong a tlhaho, jwalo ka diphororo tsa thaba.
- **Lokile**, moo mohlodi o seng o fetotswe hanyenyane ho isa mahareng ka lebaka la tshwaetso ya batho
- Mahareng, moo mohlodi o fetohileng haholo ho tloha maemong a ona a tlhaho.
- **Fokola**, mekgahlelo o ka tlase ho o mahareng, moo sepheo eleng ho o ntlafatsa hore o fihlele boemo bo mahareng.

Ntlheng ya bobedi, Lefapha le tla **fumana mekgahlelo wa mohlodi o mong le o mong wa bohlokwa wa metsi naheng ena mme ka ditherisano le moamehi, le ho fumana mekgahlelo o labalabelwang nakong e tlang**. Basebedisi ba metsi ba tla thusa ho nka qeto ya hore ba tla lakatsa hore mohlodi wa bona wa metsi o shebahale jwang ka nako e tlang, e le hore taolo ya metsi e tile e kgone ho ntlafatsa bophelo ba mohlodi ha nako e ntse e tsamaya. Ho hlophisa mehlodi ya metsi ka mekgahlelo ke mosebetsi o tla etswa nakong ya dilemo tse 10 ho isa ho tse 15, ho tla simollwa dibakeng tseo ho tsona ho hlokeheng hore ho nkwe mohato ka potlako.

Ntlheng ya boraro, ha ho se ho entswe qeto ka mokgahlelo o hlokehang wa mohlodi wa metsi, Lefapha le tla fumana maikemisetso a mohlodi oo wa khwalithi. Maikemisetso ana a tla bolella batsamaisi hore ke metsi a makae a hlokehang nakong efe e le ho boloka mohlodi o phela hantle. A tla bolella batsamaisi hore khwalithi ya metsi e tshwanetse hore e be efeng le hore ke boemo bofe ba diphoofolo le dimela bo lokelang hore bo be teng.

Nakong yona eo, Lefapha le tla behella ka thoko Polokelo ya mehlodi ya metsi kaofela naheng ena. Polokelo e hlalose setshwantshong sa 6. Metsi a tla abuya feela hore a ka sebedisetswa merero e meng, ka morao hoba ho fumanwe Polokelo le hore metsi a behellwe ka thoko ho kgotsafatsa Polokelo ya metsi.

Setshwantsho sa 6. Tlholoso ya Polokelo. Setshwantsho sena se boetse se bontsha ka moo Lefapha le tla hlophisa ka teng kabo ya metsi ho latela bohlokwa. Poloko e na le tlhophiso eo ya kabo ya pele ya bohlokwa.

7.2 Taolo ya tshilafalo le tshebediso ya mehlodi ya metsi ho tloa tekano

Ha ho bonolo ho qoba tshilafalo tsohle tsa metsi ka ho phethahala, empa ho na le monyetla wa hore di ka laolwa e le hore mehlodi ya metsi e tle nne e sebetse hantle. Taolo tse tobileng mohloding di tla laola tshilafalo le tshebediso e tloang tekano ya mehlodi ya metsi. Di tla laola, mohlala, hore ke metsi a makae a nkuwang mohloding. Di tla laola le hore naa ho tswa eng qetellong ya diphaephe tsa metsi a lahlwang a di-indastri. Tsena ke dintho tse tla etswa ka mekgwa e mengata:

- **Mehato e qoholehileng ya sebaka.** Di-indastri, merafo, baka tsa dikgwerekgwere le mesebetsi e meng e bakang metsi a ditshila di tla lokela hore di kope ho fuwa laesense pele di tla dumellwa ho tshollela metsi a ditshila mohloding wa metsi.
- **Ditlwaelo tse hlwahlwa tsa taolo.** Tsena di etsahala hohle naheng jwaloka maemo a ho laola ho tshollwa ha metsi a ditshila.
- **Mehato e ikgethang,** e tshwanang le mawa a taolo ya kgakeletso ya metsi

7.3 Ka moo diqeto di etswang ka teng ka khwalithi ya metsi le taolo ya tshilafalo

Lefapha le nka mohato ka mohato ka khwalithi ya metsi le taolo ya tshilafalo.

Mohato wa pele ke **thibelo ya tshilafalo**. Mosebedisi wa metsi ya tshwanang le indastri o lokela ho bontsha hore o entse tsohle tse utlwalang le tse kgonehang ho thibela tshilafalo e tla baka tshilafatso ya metsi.

Mohato wa bobedi ke **phokotso ya tshilafalo**. Basebedisi ba metsi ba keke ba qoba ka dinako tsohle ho hlahisa ditshila. Empa Molao wa Naha wa Metsi o totobatsa hore metsi a ditshila a hlahiswang a lokela hore a busetswe tshebetsong hape ka ditsela tsohle tse kgonehang, kapa a alafuwe hore a seke a ba le tshilafalo. Lefapha le lona le kgothaletsa ka thata theknoloji e hlwekileng ya hlahiso le ditlwaelo tse ntle tsa tlhokomelo ya sebaka.

Mohato wa boraro o ka nkuwa feela ha mehato e meng kaofela e se e ile ya nkuwa ho thibela kapa ho fokotsa tshilafalo, mme sena se lokela ho etsahala feela haeba ho se na mekgwa e meng. Ke moo ho tshollwa kapa **ho lahlwa ha metsi a ditshila ho ka dumellwang, empa hona ho ka dumellwa feela tlasa dipallo tse itseng** le feela ha noka kapa phula eo metsi ana a silafetseng a tla phallela ho yona e tla be e na le metsi a lekaneng hore e ka kgona ho hlapholla metsi ana a ditshila.

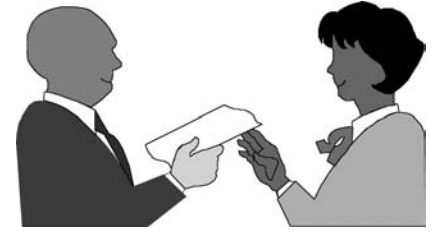
Ditsela tsa taolo tse tobileng mohlodi o itseng di se di le teng

Tumello e Akaretsang e fana ka diphehelo tsa tumello e akaretsang ya tshebedisa ya metsi. Tumello e Akaretsang ya ho ntsha metsi mohloding wa metsi, ho boloka metsi, mesebetsi ya ho fokotsa phallo ya metsi phuleng le ho tsholla metsi a sa hlokeheng kapa metsi a nang le ditshila hore a lebe mohloding wa metsi ke dintho tse ileng tsa phatlalatswa ka 1999. Tumello tsa Kakaretso tsa tshebediso tse ding tsa metsi di tla ntshetswa pele ho latela ka moo ho hlokehang ka teng le ka moo ho kgonehang ka teng.

Ho tla sebediswa moedi wa ditlhoko tsa Lefapha bakeng sa ho lahla ditshila. Bakeng sa ho tsholla metsi a nang le ditshila ho tla sebediswa Maemo a Akaretsang le a Ikgethang le Maemo a Ikgethang a Fosfeiti. Hape etlare ha dilaesense tsa tshebediso ya metsi di ntshuwa (tadima karolo ya 8.1 ya tokomane ena) laesense e nngwe le e nngwe tla ba le diphehelo tse itseng. Diphehelo tsena di tla qoholla le tsela tsa taolo tse tobileng mohlodi.

8. BASEBEDISI BA METSI BA TLA FUMANA TUMELLO YA HO SEBEDISA METSI JWANG?

Basebedisi ba baholo ba metsi ke bona ba nang le monyetla o moholo wa ho ba le tshusumetso e fosahetseng mehloding ya metsi. Mona ho kenyeletswa, temo, merafo, indastri, dibaka tsa bodulo tsa metseng ya diteropo.

Ho latela Kgaolo ya 4 ya Molao, metsi kaofela a sebediswang a lokela ho ba le "tumello". Ka mantswa a mang, batho ba lokela ho fumana tumello ya ho sebedisa metsi. Ho tshwanetse hore ho be le melawana ya ho sebedisa metsi ka bohlale. (Tadima setshwantsho sa 7).

Ho na le mekgwa e mengata e fapaneng eo ka yona motho a ka fumanang tumello ho Lefapha ya ho sebedisa metsi. **Bathoba sebedisang metsi a manyenyane malapeng, ho nosetsa diratswana tsa bona le ho a sebedisetsa diphoofolo (eseng bakeng sa sepheo sa kgwebo) kapa ho a boloka le ho sebedisa metsi a pula a kgakeleditsweng marulelong, bona ba se ba ntse ba na le tumello ya ho sebedisa metsi.** Molao wa Naha wa Metsi o ba bitsa basebedisi ba "Moralo wa 1"

Metsi a mangata kapa tshebediso ya metsi e ka tlisang tshusumetso e fosahetseng mehloding wa metsi jwalo ka indastri ha e tshollela metsi a sa hlokeheng a ditshila mehloding wa metsi, e lokela ho fuwa tumello. Sena se ka etswa ka ditsela tse tharo:

- Tumello tsa Kakaretso, moo mosebedisi a ka sebedisang metsi ntle le laesense ha feela tshebediso eo ya metsi e wela dipehelong tsa Tumello ya Kakaretso.
- Ntshetsopele ya tshebediso e teng ya molao ke tshebediso efe kapa efe ya metsi e dumellwang ka molao tlasa molao o mong le o mong dipakeng tsa 1 October 1996 ho fihlela ka la 31 September 1998, ho fihlela basebedisi ba jwalo ba fumana laesense.

Tumello ya ho sebedisa metsi

Tumello ya tshebediso ya metsi ke e nngwe ya disebediswa Tse tla re thusa ho sebedisa metsi ka bohlale, ka ho sebedisa Mehloodi ena ya metsi le ho tshireletsa mehloodi ena ya metsi nako yona eo.

Ha taba ena e behwa ka tsela e totobetseng: motho a ka sebedisa metsi feela haeba a na le tumello ho latela Molao wa Naha wa Metsi. Sena se etsahala feela ka morao hoba metsi a behellwe ka thoko bakeng sa Polokelo, bakeng sa boitlamo ba matjhaba le tshebediso ya lewa e kang ya metsi a sebedisetswang ho fehla matla le phetiso ya metsi (tadima setshwantsho sa 6 se hlahang Polokelo).

8.1. Nehelano ya Laesense

Laesense ya tshebediso ya metsi ke tokomane ya molao. E fa motho tumello ya ho sebedisa metsi ho latela dipehelo tsa laesense.

Dipehelo tsena di lokela ho lekolwa botjha bonyane ka morao ho dilemo tse hlano. Laesense e ka nna ya ntshuwa ho fihlela nakong ya dilemo tse 40.

Dintho tseo o lokelang ho di tseba ka laesense

- Lefapha le ka nna la hula laesense haeba mosebedisi a sa tsamaisane le dipehelo tsa laesense.
- Diphetoho dipehelong tsena tsa laesense ya motho di ka etswa feela ha dipehelano tsa dilaesense tse ding kaofela bakeng sa tshebediso e tshwanang ya metsi kapa tsa metsi a tswang mehloding o tshwanang le tsona di fetolwa.
- Bolele ba nako eo laesense e sebetsang ka yona bo keke ba fetolwa, empa bo ka lelefatswa nakong ya tekolo ka bolele ba nako ya tekolo, ya dilemo tsa bongata ba tse hlano.

Ha jwale ho sebediswa tsela ya laesense ya kopo ya motho a le mong le tlhatlhobo, empa sena se tla lokodiswa hantle nakong ya dilemo tse pedi tse tlang.

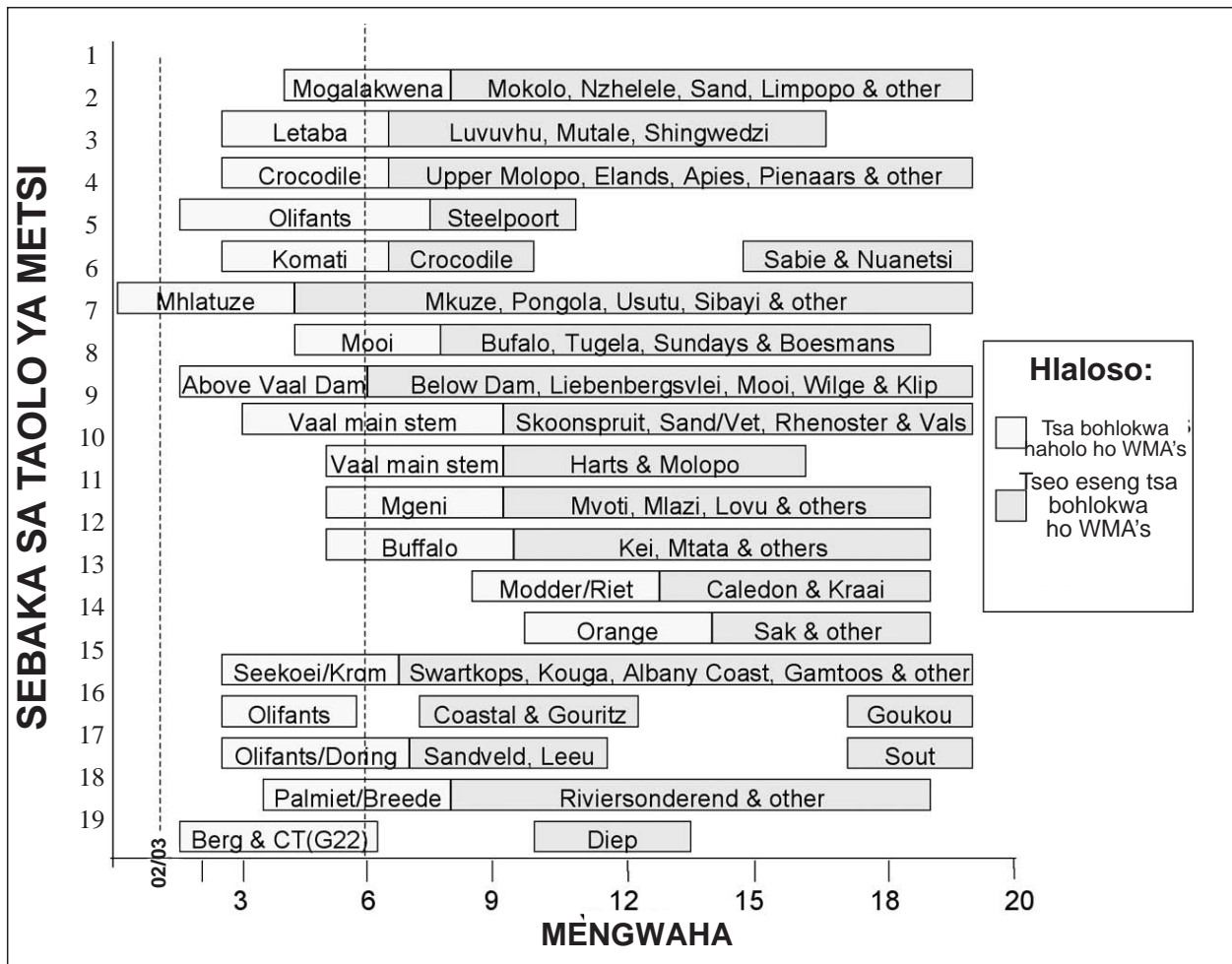

Setshwantsho sa 7. Molao wa Naha wa Metsi o beha melawana wa ho sebedisa metsi ka bohlale. Melawana ena e re ha monyetla wa bothata ba tshusumetso e mpe o le moholo mehloding wa metsi, le melawana e tla ba thata ho feta bakeng sa tshebediso ya metsi.

8.2 Laesense e Tlamang

Lefapha le tla etsa boipiletso ba laesense e tlamang bakeng sa tshebediso ya metsi dibakeng tseo ho tsona ho ka bang le kgaello ya metsi bakeng sa basabedisi kaofela, kapa moo khwalithi ya metsi eseng e ntse e fokola. Dibakeng tse jwalo, basebedisi ba seng ba le teng le ba nang le monyetla wa ho sebedisa metsi ntle le basebedisi ba Moralo wa 1 le basebedisi tlasa Tumello tsa Kakaretso, ba tla lokela ho etsa kopo ya laesense.

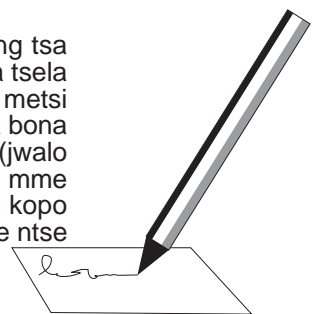
Mokgwa wa ho hlahloba dikopo tsa laesense o tla tiisa hore motho e mong le e mong o tadingwa ka mokgwa o nang le toka le o lekanang le wa batho ba bang bakeng sa ho fumana metsi mme metsi a abuwa ka tsela e nepahetseng ho feta le nang le molemo, ho nketswe hloohong mabaka a ikgethang.

Setshwantsho sa 8. Lenaneo le tlamang la ho fana ka dilaesense Dibakeng tsa Taolo ya Metsi tse fapafapaneng.

8.3 Ngodiso ya tshebediso ya metsi

Lefapha le hloka ho tseba hore tshebediso ya metsi e sebetsang ke efe dibakeng tse fapaneng tsa mehlodi ya metsi le hore ke metsi a makae a sebediswang. Ka lesedi lena, Lefapha le ka rala ka tsela e nepahetseng, la ntshetsa pele le ho laola metsi ho sireletsa basebedisi ba metsi le mehlodi ya metsi ka boyona. Ka lebaka lena, basebedisi ba metsi ba se ba kopilwe hore ba ngodise tshebediso ya bona ya metsi haeba ba nka metsi ebile ba a boloka, kapa ha ba baka phokotseho ya phallo ya metsi (jwalo ka temo ya meru ya kgwebo). Mokgwa wa molao bakeng sa ngodiso ena o feletse ka June 2001 mme basebedisi ba bangata ba jwalo ba ngodisitse. Basebedisi ba sa ngodisang ba ka nna ba etsa kopo bakeng sa ngodiso e tlotsweng ke nako. Tshebediso tse ding tsa metsi di tla ngodiswa ha nako e ntse e tsamaya.

Ha ho hlokehe hore o ngodise tshebediso ya hao ya metsi haeba:

- o mosebedisi wa Moralo wa 1 (ka mantswa a mang ha o sebedisa metsi feela lapeng kapa bakeng sa merero e meng e menyenyane)
- o fumana metsi a hao ho balaodi ba selehae, Lekgotleng la Metsi kapa ho Tshebeletso e nngwe le e nngwe e Nehelanang ka Metsi (mekgatlo ena ke yona e tla ngodisa ka boyona)
- tshebediso ya hao ya metsi e dumeletswa ho latela Tumello ya Kakaretso mme ngodiso e tehetswe thoko ka ho ikgetha
- o fuwe laesense (diformo tsa laesense, di se di kentse lesedi le hlokehang kaofela la ngodiso); le hore o setho sa Mokgatlo wa Basebedisi ba Metsi.

9. HO KGOTSOFATSA DITLHOKO TSA METSI

Ha tlhokeho ya metsi e ntse e hola, re tla hloka hore re nyalanye ditlhoko tsena le metsi a teng. Re tla lokela hore re sebedise motswako wa mawa, le leng le le leng ka ditefello tse fapaneng, nako le mekutu ya teng. Tsena di kenyeletsa:

- Taolo ya tlhokeho ya Metsi le poloko (tadima ka tlase).
- Taolo ya mohlodi wa metsi a ka hodimo le poloko.
- Ntshetsopele ya mehlodi ya metsi a ka hodimo, e jwalo ka ho etsa matamo.
- Phediso ya dimela tse sa hlokeheng, jwalo ka ho Sebeletsa Lenaneo la Metsi, ho eketsa metsi a fumanehang dinokeng tse a.kgakeletsang.
- Tshebediso hape ya metsi, jwalo ka ha indastri e boela e sebedisa metsi a yona hape a seng a ile a sebediswa.
- Kabo hape ya metsi jwalo ka moo batho ba sebedisang metsi a mangata ba tla lokela hore ba fane ka a mang bathong ba bang ba haellwang ke metsi.
- Ho fetiswa ha metsi ho tloha dibakeng tse nang le metsi a mangata ho leba moo ho nang nang le kgaello ya metsi.
- Taolo ya khalithi ya metsi le taolo ya tshilafalo, jwalo ka ha e hlalositse karolong ya 7.3.
- Ho kgotsofatsa ditlhoko tsa Polokelo jwalo ka ha di hlalositse karolong ya 7.10.

9.1 Paballo ya Metsi le taolo ya tlhokeho ya metsi

Nakong e fetileng, Lefapha le ile la fetisa metsi hore a tlohe dibakeng tse nang le metsi a mangata ho leba dibakeng tseo ho tsona ho nang le metsi a manyane, kapa la etsa matamo a maholo kapa la dumella matamo a maholo hore a etswe e le ho tiisa hore ho tla ba le metsi a lekaneng ho kgotsofatsa ditlhoko tsa basebedisi ba metsi. Le ha ho le jwalo, mekgwa ena le yona ha e sa anela. Hobane metsi a ya a ntse a haella ha setjhaba se ntse se eketseha ho feta le ka lebaka la di-indastri tse eketsehang, temo, merafo le ditlhoko tse ding tsa metsi.

Lewa la Naha la Mohlodi wa Metsi le re fa katamelo e ntjha, e bitswang paballo ya Metsi le taolo ya tlhokeho ya metsi. Batho ba bangata ba ka sebedisa metsi a seng makaenyana ka ho fetola mekgwa ya bona le ka ho boloka metsi. Re tla fihlela tsena tsohle ka tsela ena:

- Mekgatlo ya metsi e jwalo ka balaodi ba selehae ba fanang ka metsi ho Basebedisi ba lokela ho etsa mosebetsi ona ka nepo, mme tahlehelo ya metsi e be nyenyane feela (mohlala, ho netefatsa hore diphaephe tse tsamaisang metsi ha di dutle) hape ba lokela ho kgothaletsa paballo ya metsi basebedising.
- Basebedisi kaofela ba metsi ba lokela ho sebedisa metsi ka nepo ba seke ba a senya. Mohlala, dipompo di lokela ho kwadiswa hantle, ho lokiswe diphaephe tse dutlang, mosebetsi o lokela ho sebedisa metsi ao a hlokang feela.
- Paballo ya metsi e lokela ho fetoha karolo ya moralo wa mehlodi ya metsi le ditshebeletso tsa metsi.

Lefapha le tla tsamaisa matsholo ho lemosa setjhaba ka tlhokeho ya ho baballa metsi, ho sebediswe thuto dikolong le ho kgothaletsa mekgatlo ya metsi ho sebedisa le ho kgothaletsa paballo ya metsi. Kgwebo e nngwe le e nngwe, jwalo ka temo, indastri, ho fehla matla le merafo e tla ntshetsa pele mawa a yona a taolo ya tlhokeho ya metsi. Lefapha le ka nna la sebedisa diphelelo tsa laesense tsa tshebediso ya metsi ho totobatsa ditlhoko tsa paballo ya metsi.

10. TEFELLO YA METSI LE THUSO YA DITJHELETE

10.1 Hobaneng taolo ya metsi e lokela ho lefella?

Jwalo ka ha basebedisi ba bangata ba metsi ba hloka metsi a mangata, ho na le diphephetso tse ngata ho feta tsa ho laola metsi. Ka hoo, ditefello di a nyoloha tsa tlhokomelo le taolo, diphuputso le ho rera, ho rala le ho etsa matamo a matjha, tsamaiso le tlhokomelo ya mesebetsi ya metsi, ho qhalanngwa ha metsi, tshireletso ya mehlodi ya metsi, le mesebetsi e meng ya taolo.

Ka mabaka ana, Molao wa Naha wa Metsi o etsa monyetla wa Lewa la Tefiso bakeng sa tefello ya Tshebediso (Kgaolo ya 5 ya Molao). Ka mora ditherisano tse batsi, Lewa le ile la phatlalatswa ka November selemong sa 1999 (Tsebiso ya Mmuso ya Nomoro ya 1353). Lewa le dumella hore tse ding tsa ditefello tsa taolo ya metsi di lokela hore di fumanwe ho basebedisi ba metsi.

Ho na le melemo e mengata ya paballo ya metsi le taolo ya tlhokeho ya metsi.

Basebedisi ba tla amohela boleng ba metsi jwalo ka mohlodi o haellang.

Metsi a mang a tla fumaneha bakeng sa basebedisi ba bang ba metsi.

Tlhokeho ya ho lefella moralo o motjha e ka tehelwa thoko, e le hore ho tle ho be le dinyollo tse seng kae tefellong ya metsi.

Basebedisi ba metsi ba sebedisetsa metsi molemong wa bona oo nakong e tlang ba tla etswa hore ba o lefelle. Tefiso ya taolo ya mohlodi wa metsi e simolotse selemong sa 2002.

10.2 Basebedisi ba metsi ba tla lefa ditefello dife tsa taolo ya metsi?

Ho na le dihlopha tse tharo tsa ditefello: Tsona ke :

Tefello ya taolo ya mohlodi wa metsi. Mona ho kenyeletswa taolo ya mesebetsi ya taolo jwalo ka taolo ya tshebediso ya metsi, taolo ya khwalithi ya metsi, taolo ya polokeho ya letamo le paballo ya metsi (ho kenyeleditswe Lenaneo la ho Sebeletsa Metsi bakeng sa taolo ya dimela tse sa hlokeheng tse futuhang).

Ntshetsopele ya mohlodi wa metsi le tefello ya ditshebeletso tsa metsi. Tefello tsa mantla tsa sena nakong ya dilemo tse 25 tse tlang e ka nna ba R12 billion le ntho e ka etsang R530 million ka selemo bakeng sa ditjeho tse ding tse kang ntjhafatso le tokiso ya ditshebeletso tse teng tsa metsi.

Ditfello tsena di tla lefella mesebetsi e kang ho hlophisa, ho rala, ntshetsopele, tshebetso le ntlafatso ya merero ya metsi ya Mmuso le merero e lokelang ho fumana tjehelete mekgatlong ya taolo ya metsi. Tefello tsa tshebetso ka botlalo le tlhokomelo di tla kenngwa hanyane hanyane mme di tla lefuwa ke basebedisi kaofela, ho kenyeleditswe le ba temo. Tefello tsa ho nyehla ha boemo di tla nne di kenngwe hanyane hanyane bakeng sa basebedisi kaofela. Poello hodima tefello ya thuo e tla lefuwa ke balaodi ba tshebeletso ya metsi, kgwebo ya indastri, ya merafo le ya matla.

Tefello tsa ho lahla ditshila. Tefello ena e tla kenngwa nakong e tlang ho latela motheo wa “mokgwa wa hore mosilafatsi o a lefa”. Mokgwa ona o tla kenya dikgothatso le tseo eseng dikgothatso ho:

- ho netefatsa hore tefello ya tshilafatso, ka moo ho ka kgonehang, di jarwa ke mosilafatsi eseng hore di jarwe ke basebedisi ba bang ba metsi ba ka behwang ka mosing ke tshusumetso e mpe ya ditshila mehloding ya metsi;
- ho kgothaletsa phokotso ya ho lahla ditshila; le
- ho kgothaletsa tshebediso e nepahetseng ya metsi.

10.3 Ke mang ya tla lefella le ya sa tlo lefella taolo ya mehlodi ya metsi?

Ha o a **tlameha ho lefa** ditfello tsena ha o le mosebedisi ya welang Moralong wa 1, eleng ntho e Bolelang hore batho ba sebedisang metsi a tswang ka ho otloloha mohloding bakeng sa tshebediso ya ka lapeng feela, ho nosetsa serapa le ho bakeng sa diphoofolo (eseng bakeng sa kgwebo) kapa ho a bokeletsa le ho sebedisa metsi a pula a tswang marulelong.

Basebedise ba metsi ba fumanang metsi a bona ho mofani wa tshebeletso ya metsi, kapa ya tshollelang metsi a ditshila kapa metsi a dikgohola mokgweng wa dikgwerekgwere o laolang ke batho kapa bommasepala ba nang le tumello ya ho hlwekisa, ho phekola kapa ho lahla metsi a silafetseng, ba keke ba lefa Lefapha ka ho otloloha. Le ha ho le jwalo, ba tla nne ba lefe balaodi ba nehelanang ka metsi kapa ba laolang sebaka sena sa tlhwekiso ya metsi.

Basebedisi ba latelang ba metsi **ba tla LOKELA** ho lefa ditjeho tsa taolo ya mohlodi wa metsi:

- Basebedisi ba metsi ba fumanang metsi ka ho otloloha mohloding wa metsi o tshwanang le noka kapa sedibeng se tswang fatshe.
- Beng ba meru ya kgwebo, bakeng sa metsi ao meru ya bona ya difate e fokotsang metsi a neng a lokela ho phallela melatswaneng le dinokeng.

10.4 Ke mang ya tla hloma ditfello, ka tsela e jwang?

Taolo ya metsi e na le ditfello tse fapaneng dibakeng tse fapaneng, ho latela maemo a selehae. Baemedi ba Taolo ya kgakeletso ya metsi (tadima Karolo ya 11) sebakeng se seng le se seng ho tse 19 tsa Taolo ya Metsi o tla ba le boikarabelo ba ho beha tefello ya taolo ya metsi le ditjeho tsa ho tshollela metsi a silafetseng kapa a nang le ditshila mehloding ya metsi. Tshebediso ya metsi le tefello tsa ditshila di tla fapana ho latela dibaka tsa Taolo ya Metsi, mme di ka boela tsa fapana hape ho latela kgwebo tse fapaneng (mohlala, temo, indastri, meru) ho tswa ka ditlhoko le maemo a selehae.

10.5 Thuso ya Ditjhelete

Thuso ya ditjhelete e tla fuwa basebedisi ba metsi ka ditsela tse pedi. Lefapha le tla tshehetsa ditfello kaofela tsa metsi a tswang mererong ya metsi ya Mmuso a lebang ho boramapolasi ba batjha ba nosetsang bakeng sa nako e etsang dilemo tse hlano ho tloha ha ho nosetsa hona ho ne ho qala.

Ditfello tsa tshehetso ya mantlha di a fumaneha bakeng sa boramapolasi ba batjha Bao eleng ditho tsa Mekgatlo ya Basebedisi ba Metsi ba nkang tshebetso le tlhokomelo mererong ya metsi ya Mmuso.

11. MEKGATLO YA TAOLO YA METSI

Le ha Letona la Ditaba tsa Metsi le Meru e le setho sa Terasete ya Setjhaba ya mehlodi ya metsi lebitsong la Mmuso ebile le na le boikarabelo bo phethahetseng ba dikarolo kaofela tsa taolo ya metsi, boikarabelo le taolo ya metsi qetellong ke dintho tse tla ba boemong ba selehae.

Ka lebaka lena, Molao Kgaolong ya 7, 8, 9, le ya 10 o fa mekgatlo ya taolo ya metsi e fapaneng, mesebetsi e ikgethang mokgatlo ka mong.

Nakong ya hona jwale, Lefapha le ikarabella tsamaisong ya dikarolo kaofela tsa Molao lebitsong la Letona. Seabo sa Lefapha se tla fetoha ha mekgatlo ya taolo ya metsi ya selehae ese e thehilwe mme e fuwe le ho abelwa boikarabelo le taolo ya mehlodi ya metsi ena. Qetellong seabo sa Lefapha e tla ba ho nehelana ka leano la naha le moralo wa metsi wa taolo ya mehlodi ya metsi le ho netefatsa hore mekgatlo e meng e sebetsa hantle.

Mohopolo ka Mekgatlo ya Taolo ya Metsi ke hore basebedisi ba metsi le batho ba angwang ke tsela eo metsi a ajwang ka yona hore ba be le lentsewe le tomanyana tabeng ya ka moo mehlodi ya metsi e laolwang ka teng sebakeng sa bona.

11.1 Mekgatlo ya boemedi ya Taolo ya Kgakeletso ya Metsi CMAs)

Jwalo ka ha ho bontshitswe mmepeng Setshwantshong sa 3, Afrika Borwa e arotswe ka Dibaka tsa Taolo ya Metsi tse 19. Mekgatlo ya boemedi ya Taolo ya Kgakeletso ya Metsi e tla jara boikarabelo ba taolo ya mehlodi ya metsi sebakeng se seng le se seng. Mekgatlo ya boemedi ya Taolo ya Kgakeletso ya Metsi e tla hokahanya le mesebetsi ya basebedisi ba metsi le mekgatlo ya taolo ya metsi dibakeng tse ding. Molao o hloka hore Mekgatlo ya boemedi ya Taolo ya Kgakeletso ya Metsi e ntshetse pele mawa a taolo ya kgakeletso ya metsi dibakeng tseo eleng tsa tsona.

Mekgatlo ya boemedi ya Taolo ya Kgakeletso ya Metsi e tla hlongwa ka molao ka tsela eo setjhaba se tla kgona ho kenya letsoho ho yona. Tsela ena e e se e simolotse dibakeng tse ngata tsa Dibaka tsa Taolo ya Metsi tse 19. Mekgatlo ya boemedi ya Taolo ya Kgakeletso ya Metsi e ka hlomamiswa ho latela matsapa a nkuweng ke Letona kapa hobane sehlopha sa batho sebakeng sena sa kgakeletso ba ntsheditse pele tlhahiso e lebang ho Letona ka ditherisano tse feletseng le setjhaba. Tlhahiso e lokela ho kenyetsa, mohlala, dintlha tsa meedi eo Mekgatlo ya boemedi ya Taolo ya Kgakeletso ya Metsi e sebetsang ka hare ho yona, lesedi ka mehlodi ya metsi, tlhekelo ya merero eseng e le teng le basebedisi ba metsi sebakeng sena, le ditsela tse tla sebediswa ho laola le hore Mokgatlo wa boemedi wa Taolo ya Kgakeletso ya Metsi o tla itefella. Mokgatlo wa boemedi wa Taolo ya Kgakeletso ya Metsi o tla sebetsa feela ha Lekgotla la Tsamaiso le se le kgethilwe ke Letona. Ditho tsa Lekgotla la Tsamaiso di kgothaletswa ke Komiti ya Keletso eo ditho tsa yona di thontsweng ke basebedisi ba metsi sebakeng sa kgakeletso.

11.2 Mekgatlo ya Basebedisi ba Metsi

Mekgatlo ya Basebedisi ba Metsi ke dihlopha tsa basebedisi ba metsi ba lakatsang ho sebetsana le mesebetsi e amanang le metsi boemong ba selehae bakeng sa molemo wa bona o kopanetsweng, jwalo ka nosetso ya temo, kapa taolo ya khwalithi ya metsi. Ba sebetsa ho latela molao wa motheo wa molao jwalo ka ha o behilwe tataisong e lokisitsweng ke Lefapha. Ba lebelelwe hore ba kgone ho itsamaisa ka bo bona ka ditjhelete tse tswang ditsefello tsa tshebediso ya metsi tse tsepamisitsweng ebile di entswe ho latela lewa la ditsefello mme tse lefuwang ke ditho.

Makgotla a nosetso a mehleng a tla fetolelwa ho Mekgatlo ya Basebedisi ba Metsi nakong ya dilemo tse pedi tse hlahlamang. Nakong yona eo, ba ka nna ba atolosa dibaka tsa bona tsa tshebetso mme ba lokela ho netefatsa hore ho na le boemedi ba basebedisi bohle ba metsi dibakeng tseo. Mekgatlo e metjha ya Basebedisi ba Metsi e ka etswa ha tlhokeho e ba teng.

11.3 Mekgatlo e meng taolong ya metsi

- Dikomiti tsa Keletso, tse thehilweng ke Letona ka morero o ikgethang (mohlala kgothaletso ya ditho tsa Lekgotla la Tsamaiso le Mekgatlo ya Basebedisi ba Metsi).
- Diforamo, tse sa etsetswang monyetla Molaong empa di ile tsa ba le nyehelo ya bohlokwa taolong ya mohlodi wa metsi ka ho kgothaletsa nyehelo ya baemedi.
- Mekgatlo ya ntshetso pele ya tlhekelo ya mesebetsi, e kang ho tswa ha matamo le merero ya tsamaiso ya metsi.
- Mekgatlo ya taolo ya metsi ya matjhaba e thehilweng bakeng sa taolo ya dinoka tseo re di arolelanang le dinaha tse ding.
- Lekgotla (Tribunal) la Metsi, leo eleng mokgatlo o ikemetseng le nang le matla a ho mamela le ho fana ka kahlolo boipiletsong bo entsweng kgahlano le diqeto tsa tsamaiso, bakeng sa mohlomong, kabo ya metsi (Kgaolo ya 15 ya Molao). Lekgotla la Metsi ke mokgatlo wa molao. Le na le mosebetsi wa bohlokwa ntlheng ya ho netefatsa hore Mmuso o etsa qeto e utlwalang ya tsamaiso. Setjhaba se na le tokelo ya ho etsa boipiletso ho Lekgotla ha se sa dumellane le qeto ya mokgatlo wa taolo ya metsi e mabapi le metsi.

Ela hloko: Mekgatlo ya ditshebeletso tsa metsi e fana ka metsi le tsamaiso ya dikgwerekgwere ho basebedisi mme e wela tlasa Molao wa Ditshebeletso tsa Metsi wa selemo sa 1997 (WSA).

12. TEKO YA HO BONA KA MOO RE SEBETSANG HANTLE KA TENG – TLHOKOMELO LE LESEDI

Tlhokomelo ke ho lekola kgafetsa khwalithi ya metsi le phallelo ya metsi nokeng, letamong, dibakeng tse dulang di le mongobo kapa mohlodi wa ka tlase ho metsi. Tlhokomelo ya lesedi e neheletsa mekgwa ya lesedi e teng.

Mekgwa ya lesedi e sebediswa ho boloka lesedi ka mehlodi ya metsi e le hore lesedi lena le kgone ho sebediswa ha bonolo le ho utlwisiswa ke batsamaisi ba metsi le ba etsang diqeto.

Batsamaisi ba mohlodi wa metsi ba keke ba etsa diqeto tse nepahetseng ka lesedi le fosahetseng kapa ka lesedi le sa lekanang. Re hloka hore re hlahlobe ka motheo wa motjha o tjele hore naa re fihlela sepheo sa rona sa ho sebedisa metsi ka bohlae kapa tjhe.

Le ha Lefapha le nnile la hlokomela mehlodi ya metsi ka dinako tsohle, Kgaolo ya 14 ya Molao wa Naha wa Metsi jwale ka molao e hloka motheo wa mekgwa ya tlhokomelo le mekgwa ya lesedi bakeng sa dikarolo kaofela tsa mehlodi ya metsi.

Lewa la Naha la Mohlodi wa Metsi le tla fana ka matla ditlhokong tsena ka mekgwa e mmedi: ho atolosa marangrang a hona jwale a naha le ho ntshetsa pele ha mmoho le ho ntlafatsa mekgwa ya lesedi.

12.1 Mekgwa ya tlhokomelo

Lefapha le se le ntse le hlokometse khwalithi ya metsi naheng ka motheo wa ho sebetsa ho-ya-ho-ile, bakeng sa metsi a ka hodimo ho lefatshe le a ka tlase ho lefatshe, empa marangrang ana a hloka ho atoloswa ho hlokomela dikarolo tse ding tse kang baktheria, kotsi (radioactivity) le ntho tse ding tse kotsi (toxic substances). Ditlathlombo tsa tlhokomelo ho bona hore mosebedisi ka mong o ikamahanya le dipehelo tsa hae tsa laesense le ho hlahloba haeba khwalithi ya mohlodi wa metsi e bapa le maikemisetso a mohlodi wa khwalithi a ileng a tsepamiswa bakeng sa mohlodi. Mehato ya ntlafatso e tla be e nkuwa, ho kenyeleditswe le qoso moo ho hlokehang.

Le ha Afrika Borwa e na le marangrang a babatsehlang a ho hlahloba khwalithi ya metsi, re tla hloka ho ntlafatsa le ho hodisa marangrang a naha a tlathlombo ho inyalanya le ditlhoko tsa Molao. Mekgwa o teng hona jwale wa tlhokomelo (biological monitoring system) le ona o tla hloka hore o hodiswe.

12.2 Mekgwa ya Lesedi

Lefapha hona jwale le lekola le ho sheba botjha mekgwa ya lona ya poloko ya lesedi. Mefuta ya lesedi le lokelang hore le be teng e kenyeletsa phallo ya metsi a ka hodimo ho lefatshe, metsi a ka tlase ho lefatshe le palo le tshebediso ya metsi le ditumello. Mekgwa ya Naha ya poloko ya lesedi e tla ralwa ka tsela e tla etsa hore Mekgatlo ya boemedi ya Taolo ya Kgakeletso ya metsi, nakong eo e thehwang ka yona, e kgone ho amohela boikarabelo ba taolo ya lesedi dibakeng tsa bona tsa taolo, ha mmoho le ho ba le monyetla wa ho fihlela lesedi le tswang dibakeng tsa boahisani. Mekgwa ya poloko ya Lesedi e meholo ya Lefapha e mene e sebetsana le metsi a ka hodimo ho lefatshe, metsi a ka tlase ho lefatshe, khwalithi ya metsi le tumello tsa taolo ya tshebediso ya metsi.

Setjhaba se ka kgona ho fumana lesedi le teng mekgweng ya polokelo ya lesedi ya Lefapha. Ho feta moo, Molao o hloka hore motho ofe kapa ofe, ka kopo ya Letona, a nehelane ka lesedi ho thusa taolo le tshireletso ya mehlodi ya metsi. Melawana e ka ngolwa mabapi le taba ena.

13. POLOKEHO YA SETJHABA

Lefapha le na le boikarabelo ba ho laola meralo, polokeho ya matamo, komello le tshilafalo, ho kenyeletswa tshilafalo e ka bakang mahloko a kang ba kholera. Merwallo ka lebaka la dipula tse nang haholo kapa ho taboha ha letamo, komello le tshilafalo ya metsi e bakwang ke dintho tse kotsi (toxic substances) le baktheria tse bakang mahloko le mafu, ke dintho tseo kaofela di ka tlisang sephetho sa koduwa.

Nakong e fetileng, naha e ile ya sebetsana le dikoduwa nakong eo di neng di tswela pele, kapa ya sebedisana le sephetho sa teng. Nakong e tlang, ho tla ba le taolo e batlang e sebeletsa pele ho feta ho tshireletsa batho hore ba seke ba futsa ke dikoduwa tsa tlhaho le ho ba tshireletsa dikoduweng tse bakwang ke mesebetsi ya batho, le ho fokotsa matla ao dikoduwa tsena di tlang ka ona.

Katamelo e sebeletsang pele e tswa Molaong o motjha wa Naha wa Taolo ya Koduwa o makgatheng a hore o fetiswe ke Palamente selemong sa 2002. Molao ona o totobatsa hore naha e lokela ho dula e le malala a laotswe ho feta hore e kgone ho sebetsana le dikoduwa. O boetse o laela hore re fokotse monyetla wa dikoduwa hore di se ke tsa ba teng, re fokotse le mahlomola a tliswang ke kudowa tsena nakong eo di etsahalang ka yona le ho fokotsa monyetla wa hore baahi ba sotlehe, haholo batho ba futsanehileng le ba kojwana di mahetleng.

Lefapha e tla ba molekane wa Moralo wa Naha wa Taolo ya Koduwa o tla hloma ebile o jara le boikarabelo ba ho hlophisa karolo e amanang le metsi. Ka lebaka lena, Lefapha le tla etella pele ntshetso pele ya setshwantsho sa 'atlas' ho bontsha hore ke dibaka dife naheng tse tsietsing le ho feta ka lebaka la dikoduwa tsa tlhaho. Lefapha le boetse le fuputsa lekala le tla sebetsana le tshireletso ya setjhaba le tla sebetsana le dikoduwa le maemo a tshohanyetso tse ka hlahang taolong ya mohlodi wa metsi le tshebeletsong tsa metsi le meru.

14 LEWA LA NAHA LA MOHLODI WA METSI LE TLA PHETHAHATSWA NE NENG?

Phethahatso e se e simolotse, mme e tla tswela pele ka tsela e tsamayang mohato ka mohato nakong ya dilemo tse 20 tse latelang kapa jwalo. Lenaneo lena le hopotsweng, ho latela palo le bothata ba mesebetsi e mengata, ha le a tsepama empa le a tenyetseha.

Mananeo a tla lekolwa hape ho latela boitsebelo ba nakong ya dilemo tse 5 ba Kgatiso ena ya Pele ya Lewa la Naha la Mohlodi wa Metsi, lewa le tla fetolwa ka morao hoba ho amohelwe maikutlo a setjhaba, mme le tla lekolwa hape ka morao ho dilemo tse ding le tse ding tse hlano. Mesebetsi ya phethahatso e hlalositse mona ka tlase.

14.1 Tsela ya ho simolla metsebetsi ena le ho e theha

Tsela ya ho simolla le ho theha mesebetsi ena ke ditlhoko tse ntjha tsa Molao tseo ho tla kenwa ho tsona hang hang feela. Ditsela tsena di lokodisitse moralong wa 1 ha mmoho le dinako tseo mesebetsi o lokelang hore o be o phethilwe ka tsona.

Lenaneo la 1. Nako ya ho phetha mesebetsi bakeng sa ho qala ka mesebetsi ena. E meng ya mesebetsi ena e se e simolotse. Dinako tseo mesebetsi ena e lokelang hore e be e phethilwe ka tsona le tsona di bontshitswe.

Mosebetsi	Nako ya ho qeta mesebetsi
Laesense e tlamang	2007 ho isa ho 2020 ho tla tswa feela ho WMA*
Tlhomamiso ya Mekgatlo ya boemedi ya Taolo ya Kgakeletso	2003 ho isa ho 2011 ho tla tswa feela ho WMA
Kabo ya mesebetsi le ho fetisetsa tlhekelo ya mesebetsi Ho mekgatlo ya taolo ya metsi	2005 ho isa ho 2012 ho tla tswa feela ho WMA
Motheo wa Mekgatlo e metjha ya Basebedisi ba Metsi	2002 ho isa ho 2003 ho tla tswa feela ho WMA
Katoloso ya marangrang a tlhokomelo	2007 ho isa ho 2012 ho tla tswa feela ho marangrang
Ntsetsopele ya mekgwa ya polokelo ya lesedi	2002 ho isa ho 2007 ho tla tswa feela ho mekgwa o teng

* WMA- Sebaka sa Taolo ya Metsi (tadima setshantsho sa 3 sa pejana)

14.2 Ntshetso pele ya tlhekelo ya mesebetsi ya sebele

Lefapha le ile la fuputsa tlhokeho ya hore ho etswe matamo a itseng, mme moo ho hlokehang, tlhekelo ya mesebetsi e kang ho etsa diteishene tsa ho pompa, dilaene tsa diphaephe le dikanale, ho kgona ho kgotsofatsa ditlhoko tsa kamoso tsa metsi (tadima Moralo wa 2). Ditsheyehelo tse akantsweng kaofela tsa merero ena di tsamaela ho R12 bilion nakong ya dilemo tse hlano tse tlang. Mona ho kenyeditswe le ho fetisa metsi a mang a keketso hore a kene mokgweng wa noka ya Lekwa, le sebakeng sa Richard Bay, bakeng sa ditlhoko tse ntjha tse ka bang teng le ntshetsopele.

Lenaneo la 2. Ntshetsopele tse ka nnang tsa etswa tse kgolo tsa mohlodi wa metsi.

Lebitso la letamo/Morero	Noka	Tshebediso	Nako e haufi ya ho qeta
Ho haha letamo la Tzaneen le Letamo la nWamitwa	Letaba	Nosetso, malapeng	2007
Letamo la Embiane	Black Mfolozi	Nosetso, malapeng	2009
Letamo la Vioolsdrif	Orange/Senqu	Nosetso, mekgwa o ntlafetseng wa tshebetso Nokeng ya Orange	2012
Kaho ya letamo la Flag Boshielo	Olifants	Nosetso	2009
Letamo la Melkboom	Doring	Nosetso	2011
Ukugcwalisa iDamu i-Flag Boshielo	Olifants	Merafo, metse ya diteropo, diindastri Olifants le Limpopo WMAs	2005
Letamo la Rooipoort	Olifants	Merafo, malapeng (diteropong le metseng)	2010
Letamo la De Hoop	Steelpoort	Merafo, malapeng	2008
Letamo la Mountain View	Kaap	Malapeng, nosetso	2012
Boekenhoutrand	Komati	Ho fehla matla a motlakase, nosetso	2012
Letamo la Springgrove le aqueduct	Mooi	Phetisetso mokgweng wa Umgeni. Diteropo le diindastri	2010
Letamo la Klip River	Klip River	Diteropo, indastri, le ho fehla matla a motlakase	2009
Letamo la Isithundu	Mvoti	Merero e mengatai	2008
Letamo la Grobbelaar	Grobbelaars	Diteropo le indastri	2010
Morero wa Ber Water	Berg	Diteropo le indastri	2008
Tokiso letamong la Voelvlei	Berg	Diteropo le indastri	2015

14.3 Ntshetsopele ya ditumellano tsa matjhaba tsa karolelano ya metsi

Afrika Borwa e arolelana mehlodi ya dinoka tse kgolo tse nne le dinaha tse tsheletseng tsa boahisani:

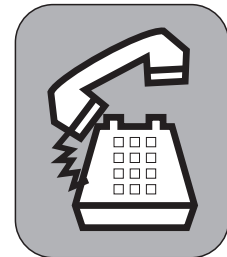
- Mokgwa wa Orange-Senqu o arolelanwa le Lesotho ha mmoho le Namibia.
- Noka ya Limpopo e arolelanwa le Botswana, Zimbabwe le Mozambiki.
- Mokgwa wa Incomati o arolelwana le Swaziland le Mozambiki.
- Mokgwa wa Usutu/Pongola-Maputo e arolelwana le Mozambiki le Swaziland.

Ka 2010, Lefapha le rerile hore le be le phethile dipatlisiso tsa mehlodi ena e kopanetsweng le dinaha tse ding le hore le be le tlabotse dilekane tsa tumellano tsa molao ho hloma mekgatlo ya matjhaba ya taolo ya metsi e tla laola mehlodi.

15. MAKUTLO A HAO KE A BOHLOKWA

Re keke ra fihlella toro ya rona ya taolo e nepahetseng ya mehlodi ya metsi hosane ha letsatsi le tjhaba – Lewa la Naha la Mehlodi ya Metsi le bontsha tsela eo re e shebileng ka pele ho rona dilemong tse 20 ho isa ho tse 25 tse tlang. Ka mokgwa wa mohato ka mohato, re tla kgona ho bopa setshwantsho sa rona sa nnete, ka dikarolo tse sa qoseng tjelete e ngata.

Ho tswa ho Ma-Afrika Borwa kaofela, a sebetsang mmusong, mekgatlong ya taolo ya metsi le ho basebedisi ba metsi kaofela, hore a kenye letsoho mekutung ena e etswang ke naha. Maikutlo a hao ka lewa lena le lohothwang ke ka hoo eleng a bohlokwa.

Dikopano tsa ditherisano le setjhaba

O kgothaletswa ho ba ho e nngwe kapa tse ding tsa dikopano tse ntsi tse lokodisitsweng mona ka tlase.

Dikopano tse ntsi di tla fa bohle ba amehang lesedi le lengata ka dikahare tsa Lewa la Naha la Mehlodi wa Metsi le boemo ba hona jwale le ba ka nako e tlang Dibakeng tse ikgethileng tsa bona tsa Taolo ya Metsi (WMAs). Dikopanong tse ntsi, bohle ba nang le kameho ba ka hlahisa ditaba kapa le ho nyehela ka maikutlo a bona.

Kopano e nngwe le e nngwe ya ditherisano le setjhaba e tla ba le karolo e bulehileng moo basebeletsi ba Lefapha ba tla sebedisa theepa e bonwang ka mahlo ho hlalosa dikarolo tsa thekniki tsa Lewa lena ka tsela e bonolo le ka dipuo tsa selehae. Ha wena kapa motswalle wa hao ekasitana le ha e le motho ya sebetsang le wena le batla ho ba kopanong e nngwe ya tse ntsi, o kopuwa hore o tlatshe foromo e kenyeleditsweng kahare ya boingodiso mme o e busetse Ofising ya Ditherisano le Setjhaba.

Lenaneo la 3. Lenaneo la Dikopano tsa ditherisano le Setjhaba sa WMA.

WMA NO	WMA	MATSATSI	SEBAKA
1	Limpopo	29 October 2002	Polokwane
2	Luvubu/Letaba	30 October 2002	Thohoyandou
3	Krokodil (West) Marico	17 September 2002 18 September 2002	Midrand Rustenburg
4	Olifants	1 October 2002	Witbank
5	Mpumalanga	3 October 2002	Nelspruit
6	Usutu ho isa Mhlatuze	19 November 2002 20 November 2002	Richards Bay Vryheid
7	Thukela	16 October 2002	Ladysmith
8	Vaal Hodimo	19 September 2002 20 September 2002	Vereeniging Carletonville
9	Vaal Boharengl	8 October 2002	Welkom
10	Vaal Tlase	29 October 2002	Kimberley
11	Mvoti ho isa	15 October 2002	Pietermaritzburg
12	Mzimvubu ho isa Keiskamma	26 September 2002 27 September 2002	East London Umtata
13	Orange Hodimo	10 October 2002	Bloemfontein
14	Orange Tlase	31 October 2002 7 November 2002	Upington Springbok
15	Fish ho isa Tsitsikamma	22 October 2002	Port Elizabeth
16	Gouritz	24 October 2002	Oudtshoorn
17	Olifants/Doorn	13 November 2002	Clanwilliam
18	Breede	3 October 2002	Worcester
19	Berg	2 October 2002	Stellenbosch

Dibaka tseo setjhaba se ka fumanang karolo e feletseng ya Lewa le Lohothwang ho tsona hore se hlahise maikutlo ho tloha mafelong a August 2002 ho fihlela Labohlan o la 31 January 2003

EASTERN CAPE

Ofising ya sebaka ya DWAF: Cradock
Ofising ya sebaka ya DWAF: East London
Ofising ya Lebatowa ya DWAF: King Williams Town
Ofising ya sebaka ya DWAF: Port Elizabeth
Ofising ya sebaka ya DWAF: Umtata
Laebrari ya Setjhaba ya Grahamsstown

FREE STATE

Laebrari ya Motse: Bloemfontein
Ofising ya Lebatowa ya DWAF: Bloemfontein
Laebrari ya Setjhaba Welkom

GAUTENG

Laebrari ya Carletonville
Ofising e kgolo ya DWAF: Pretoria
Ofising ya Lebatowa ya DWAF: Pretoria
Ofising ya sebaka ya DWAF: Potchefstroom
Laebrari ya Johannesburg/Germiston
Laebrari ya Soweto

KWAZULU-NATAL

Laebrari ya Setjhaba ya Dundee
Ofising ya Lebatowa ya DWAF: Durban
Laebrari ya Setjhaba ya Empangeni
Laebrari ya Natal Society Pietermaritzburg
Laebrari ya Setjhaba ya Newcastle
Laebrari ya Setjhaba ya Richards Bay

LIMPOPO

Ofising ya Lebatowa ya DWAF: Polokwane
Laebrari ya Setjhaba ya Louis Trichardt
Laebrari ya Setjhaba ya Mussina
Laebrari ya Setjhaba ya Phalaborwa
Laebrari ya Setjhaba ya Thohoyandou
Laebrari ya Setjhaba ya Tzaneen

MPUMALANGA

Ofisi ya AWARD NGO (Acornhoek)
Laebrari ya Setjhaba ya Baberton

MPUMALANGA

Ofisi ya sebaka ya DWAF: Groblersdal
Ofisi ya Lebatowa ya DWAF: Nelspruit
Ofisi ya DWAF: Tonga, Malekutu, Eerstehoeck
Ofisi ya Mvula NGO: Nelspruit
Laebrari ya Setjhaba ya Groblersdal
Setsha sa Temo sa Mzinti
Laebrari ya Setjhaba ya Nelspruit
Laebrari ya Setjhaba ya Secunda
Laebrari ya Setjhaba ya Witbank

NORTHERN CAPE

Ofisi tsa Mmasepala tsa Calvania Hantam
Ofisi ya Mmasepala tsa De Aar Emthanjeni
Ofisi tsa Lebatowa tsa DWAF: Kimberley
Ofisi tsa sebaka tsa DWAF: Upington
Ofisi tsa Mmasepala tsa Setereke sa Namaqua
Mokgatlong wa Temo wa Northern Cape, Upington
Laebrari ya Setjhaba ya Prieska
Laebrari ya Setjhaba ya Springbok
Laebrari ya Setjhaba ya Vryburg

NORTH-WEST

Ofisi ya sebaka ya DWAF: Hartebeespoort Dam
Ofisi ya Lebatowa ya DWAF: Mmabatho
Laebrari ya Setjhaba ya Groot Marico
Laebrari ya Setjhaba ya Klerksdorp
Laebrari ya Setjhaba ya Lichtenburg
Laebrari ya Setjhaba ya Rustenburg

WESTERN CAPE

Laebrari ya Setjhaba ya Beaufort West
Ofisi ya Lebatowa ya DWAF: Bellville
Ofisi ya Sebaka ya DWAF: Clanwilliam
Ofisi ya Sebaka ya DWAF: Worcester
Laebrari ya Setjhaba ya Caledon
Laebrari ya Setjhaba ya George
Laebrari ya Setjhaba ya Hermanus
Laebrari ya Setjhaba ya Lambertsbaai
Laebrari ya Palamente ya Cape Town
Laebrari ya Setjhaba ya Oudtshoorn
Mmasepala wa Witzenberg